

Properties of Housing - Conditions of Living

Ett i raden av BVNs utvärderingsprojekt

Anne Marie Wilhelmsen
Husbyggnad, CTH och BVN

*Ett försvenskat och förkortat referat av summaryn i rapporten från BVN-
utvärderingen av bostadsforskningen vid arkitekturskolorna.*

Utvärderingsrapporten (BVN 1988:5) kan beställas från BFR. Rapporten inleds med en sammanfattning, som refererar samtliga kapitel. Expertgruppen i sin helhet står bakom rapporten. Huvudansvaret för utlåtandena om de skilda forskargrupperna delades upp mellan gruppens medlemmar - vilken expert som hållit i pennan anges med initialer. Gruppens medlemmar var:

Michel Conan, civilingenjör och sociolog, chef för samhällsvetenskapliga sektionen av CSTB, det franska byggforskningsinstitutet

Helga Fassbinder, arkitekt och statsvetare, professor i stadsförnyelse vid universitetet i Eindhoven

György Kunszt, arkitekt och konstruktör, tidigare chef vid ungerska byggforskningsinstitutet

Jacqueline Leavitt, samhällsplanerare, associate professor vid UCLA Graduate School of Architecture and Urban Planning

Leon Pastalan, sociolog, professor och forskarutbildningsansvarig vid College of Architecture and Urban Planning, Ann Arbor, Michigan.

• *Bakgrund och framställningssätt*

Sverige har varit en föregångare när det gäller utveckling av en offentlig politik för bostäder och byggd miljö, och en utvärdering av forskning inom detta område bör anlägga ett internationellt perspektiv. På samma sätt som det svenska forskarsamhället låter sin verksamhet prövas bör en internationell värdering göras. Denna rapport kan utgöra en bas för

diskussion, både mellan BFR och svenska forskare och kring den roll Sverige i framtiden kan spela i den internationella debatten.

Arkitekturskolor bedriver forskning kring åtminstone fyra slags frågor:

1. Vilka förändringar bör göras i bebyggelsemiljön? Hur? Under vilka praktiska eller etiska betingelser?
2. Vilka nya professionella metoder och redskap behöver då utvecklas under givna tekniska, ekonomiska och sociala betingelser?
3. Hur påverkas planering och projektering av historiska och lokala förutsättningar? På vilket sätt kan planeringen bli en kunskapskälla för samhället?
4. Vad är specifikt för verksamheterna planering och projektering, och hur kan de förbättras i en given social kontext?

Analys av standardbeteenden räcker inte; sociala problem måste behandlas med hänsyn till bostadsförhållandena. När bostadsfrågan vidgas till ett större socialt sammanhang får problem kring teknik och design en helt ny betydelse. Nya frågor ställs till arkitekter och planerare:

- Hur får man en grupp bostäder att stödja social integration?
- Hur ger man hemkänsla åt en grupp rotlösa immigranter?
- Hur organiseras bostadsområden för att motverka isolering, stödja svaga grupper och möjliggöra bättre service till lägre kostnader?
- Vad kräver en förändrad familjestruktur av den rumsliga organisationen, och hur kan denna stödja invånarnas utveckling?
- Hur motverkar man de negativa effekterna av förändringar i bostadsområden?

Det mesta av detta faller utanför arkitekternas traditionella ansvarsområde, mer än någonsin måste de samarbeta med andra grupper i ett vidare socialt sammanhang.

Utvärderingsrapporten behandlar dessa frågor i sju avsnitt: Det första beskriver det internationella sammanhanget, det andra behandlar arkitekturteoretiska frågor och det tredje tar upp kunskapsteoretiska problem i samband med problemorienterad samhällsvetenskaplig forskning. Fjärde kapitlet behandlar evalueringsprocessen. Det viktiga femte kapitlet innehåller projektutvärderingar. I sjätte kapitlet ges allmänna kommentarer om den studerade forskningen sedd i ett internationellt perspektiv och rekommendationer om framtida inriktning. Rapporten avslutas med rekommendationer till BFR.

- *Det internationella sammanhanget*

Den skilda historiska bakgrunden hos olika länder som Frankrike, Tyskland, Ungern, Nederländerna, Sverige och USA avspeglas, trots ett fortgående utbyte, i olika relationsmönster både människor emellan och i förhållandet till den byggda miljön. Vart och ett av länderna har genomfört stora bostadsbyggnadsprogram efter andra världskrigets slut och står nu inför en oundviklig omprövning av bostadspolitik och planeringsfilosofi.

- *Teorier om arkitektur och byggd miljö*

Medan klassisk arkitekturteori arbetar med en uppsättning arkitektoniska grundformer utvecklades inom modernismen doktrinen att formen följer funktionen och att funktionen bestäms av sociala behov. Den nya arkitekturteorin tog sin utgångspunkt i det industriella samhällets grundläggande behov och blev vägledande för bostadsbyggandet i Europa efter andra världskriget. Den osäkerhet beträffande stadens formspråk som blev ett resultat av massproduktionen av bostäder ledde till den postmodernistiska arkitekturteorin med dess mångfald av historiska former. Arkitekturteorin har alltid i stor utsträckning stött sig på historien, men samhällsfrågorna har mer och mer trätt i förgrunden och arkitektursociologin börjar numera bli väl integrerad i arkitekturens teori. En annan betydelsefull trend uttrycks i den grundläggande frågan om humanisering av omvärlden, vid vars behandling systemteorin blivit viktig.

- *Kunskapsteoretiska problem*

Till skillnad från arkitektpraktiken sker mycket av arkitekternas forskning ute i "samhället" och i daglig kontakt med "vanliga" människor vars beteende och förhållande till bebyggelsemiljön studeras. Det primära syftet är att samla data som underlag för teoribildning och hypotesprövning. Kvalitativa metoder vinner insteg alltmer. Fundamentalt viktigt, kanske mer än en fullständig objektivitet, är att forskaren är medveten om sina bias, tar hänsyn till påverkan av sitt eget agerande, och kan generalisera utifrån insamlade data.

Fältarbete med inslag av aktionsforskning har internationell status inom sociologin och erkänns också som ett utmärkt redskap för arkitektpraktik och studier av brukarbehov och brukarbeteende. Designforskningen arbetar också med liknande metoder.

- *Evalueringsprocessen*

En vanlig form för forskningsevaluering är att sätta upp ett antal kriterier och mäta kvaliteten hos varje projekt mot dessa. I vårt fall skulle detta

innebära att man förnekade den internationella vetenskapliga debatten inom området och gav en falskt välordnad bild av en turbulent verklighet, en bristande realism som skulle ge ringa stöd åt det svenska forskarsamhället. I stället har vi försökt föra den vetenskapliga debatten öppet och spegla den mångfald av frågor och svårigheter forskarna ställs inför.

Eftersom så litet är studerat och skrivet om forskningsutvärdering betraktar vi denna rapport som ett bidrag till detta nya forskningsfält. Förutom att en grupp forskare utifrån kan vidga perspektivet och belysa särdragen hos den svenska arkitekturforskningen bör utvärderingsprocessen ge både forskarna och BFR incitament till egevaluering.

Varje enskild evaluering börjar med en sammanfattning av det problemkomplex som gav upphov till forskningsprogrammet, och sedan följer en beskrivning av syfte, teorier och metoder. I nästa avsnitt sammanfattar vi de rapporter vi tagit del av och de uppnådda resultaten, varefter en kritisk diskussion avslutar evalueringen.

• *Studerade forskningsprogram*

Boende, omsorg och sociala nätverk (JL)

Fyra huvudteman inom problemområdet är: 1) Sambandet mellan fysisk omgivning och socialt liv, 2) Frågor kring planerings- och förvaltningsprocessen, 3) Frågor kring informella sociala strukturer och fri användning av närmiljön, och 4) Teorier och föreställningar inom byggnadsfunktionsläran. Forskningen har framgångsrikt dokumenterat olika åtgärder, som omvandlingen av marklägenheter till daghem och "normalisering" av äldres boende genom integrering av servicelägenheter. Forskningen har belyst social integration och klassificering, liksom svårigheterna för socialtjänstemännen att agera i dubbla roller, samtidigt hjälpare och poliser. Också frågor som betydelsen av grannskap och grannskapskänsla tas upp, och en tveksam del av "Linköpingsmodellen" belyses: fyra hushåll agerar som stöd för ett femte.

Äldres boende (LP)

Basen för denna forskning är en "aktivitetsteori" vars huvudstrategi är att skapa en omgivning som uppmuntrar till aktivitet så sent i livet som möjligt. Ett brett område studeras, såsom gamlas möjligheter att välja bostadsform, deras sätt att relatera till sin omgivning, olika bostadstyper för äldre, deras levnadsförhållanden i glesbygd. Gruppens arbete har varit betydelsefullt och på många sätt banbrytande. Viktiga resultat rör att åldras hemma, hur hemtjänst och bostadsanpassning kan stödja äldre i hemmet, bindning till en plats och förflyttning. Ett viktigt metodologiskt bi-

drag är att man använt studiecirklar för att sprida forskningsresultat och identifiera forskningsuppgifter.

Förnyelse av bostadsområden från 40- och 50-talet (HF)

Utgångspunkten för denna forskning är spelet mellan tekniska och kulturella förhållanden och boendes sociala och sociopsykologiska beteende. Viktiga frågor är bostadsförnyelsens inverkan på sociala nätverk och de boendes levnadsförhållanden. Ingående studier av flera renoveringsprojekt har visat att de sociala nätverken var begränsade till trapphusen och blev allvarligt störda av omflyttningar också inom samma byggnad. Identifieringen av olika typiska livsstilar hos de boende är ett annat viktigt resultat. Man betonar också vikten av att behandla varje enskilt renoveringsobjekt individuellt. Kulturklyftan mellan olika aktörer i processen lyfts fram. Arbetet har bedrivits inom en ovanligt differentierad teoretisk och metodologisk ram, och gruppen har haft ett framgångsrikt tvärvetenskapligt samarbete.

Arbete och bostad i Gårdsten (MC)

Inom ramen för ett aktionsforskningsprojekt i förorten Gårdsten har man försökt etablera arbetsplatser och fritidsaktiviteter och utveckla en grannskapskänsla. Forskarnas ambition var att finna lösningar genom att sammanföra de boendes egna resurser med den kommunala planeringsapparaten. Några projekt var framgångsrika, som ett bageri och en textilverkstad. Detta är ett fint exempel på professionell aktionsforskning. Den goda planeringspolitik som forskargruppen pläderade för är numera allmänt accepterad, men rönte vid tiden för projektet stort motstånd. Gruppen mötte sociopolitiska problem som man hade otillräckliga kunskaper för att behandla framgångsrikt. En kritisk planeringsteori hade möjligen varit till hjälp.

Kollektivhusboende (JL)

Studier av kollektivhusprojekt från trettioalet i Sverige och Sovjet presenteras i en bok. Idéer från detta arbete var grundläggande för konceptet "det lilla kollektivhuset", som har utvecklats i en arbetsgrupp där forskarna deltagit. En djupstudie ägnas kollektivhuset Stackens tillblivelse och första år i funktion - det första projekt av detta slag som kommit till utförande. Här evalueras visionen om det lilla kollektivhuset, och man söker svar på den komplexa frågan om möjligheten att tillämpa den lantliga byns livsform i ett modernt flerfamiljshus i förorten. Vi rekommenderar en översättning till engelska av boken *Kollektivhus. Sverige och Sovjet omkring 1930*.

Alternativa bostadsprojekt (MC)

Arbetet behandlar experiment med social bostadsarkitektur i Europa och särskilt Frankrike. Under teoriutvecklingen studerade forskaren ett sextotal kollektivboendeprojekt varav ett flertal besöktes. Arbetet ledde honom vidare från analysen av år 1983 där han såg alienation som en följd av klasstillhörighet. Alienation ses nu som en biprodukt av social dominans och kontroll, där den spatiala organisationen kan vara ett hinder för social interaktion. Denna forskning har högt teoretiskt värde.

Bostadsförnyelse och bostadsutveckling (HF, LP)

Arbetet gäller äldres boende och ligger inom området brukarorienterad forskning. Det omfattar grundläggande tvärvetenskapliga studier i samarbete med geriatriker och sociologer och utvecklingsarbete tillsammans med kommunens planerare. Vittgående studier av äldres boendeförhållanden läggs till grund för projektering av bostadsförbättringar. Fältarbete, undersökande projektering och brukarmedverkan är utmärkande drag. Forskarna har lyckats både med att utveckla ett brett spektrum av metoder för varsam ombyggnad och att visa dessas nytta för äldre och rörelsehindrade. En viktig uppgift för framtiden är uppbyggnaden av en erfarenhetsgrundad teoretisk referensram.

Människans mått (GK)

Antropometrisk forskning startade vid Bygghörsningsinstitutet under det tidiga sextiotalet och har fortsatt vid KTH sedan 1970. Av de tidiga studierna kan nämnas *Anatomi för planerare* där 23 olika måttfunktioner studeras. En mångfald metoder har senare utvecklats, t ex videoteknik för funktionsstudier och en verbal matris för bestämning av rörelsebeteende. Senare studier behandlar t ex beteende vid brandutrymning. Gruppen har genomfört en mycket systematisk och högkvalitativ forskning där psykologiska och sociologiska karaktäristika kopplas till antropometrin.

Människa och miljö (MC, LP)

Genomförda projekt fokuserar på fyra olika teman: kvinnan i dagens Sverige, samförstånd och konflikter i bostadsområden, frågor kring modern kommunikation samt social integration och personlig utveckling. Det grundläggande syftet är att blottlägga underliggande mönster och sociala mekanismer bakom fenomen och beteenden. Särskild vikt läggs vid ett holistiskt synsätt på sambanden mellan individer och deras omgivning och levnadsförhållanden. Resultaten har en komplexitet som inte återfinns annorstädes och visar på nya fält för arkitekturforskningen:

komplexitet i stället för dualism; kreativa subjekt hellre än konsumenter; funktion och symbolvärde.

Bostadsombyggnad (BOOM) (GK)

BOOM-gruppen arbetar med förbättring av det äldre bostadsbeståndet med hänsyn till byggnadernas tekniska och kulturella kvaliteter. Arbetet omfattar bl a en kartläggning av det svenska beståndet av flerfamiljshus, detaljerade inventeringar av delar av beståndet, och studier av kvalitet och kostnad i moderniseringar till olika standardnivåer. Resultaten har fått vidsträckt användning och haft betydande inflytande på nationell och lokal nivå. Gruppens arbete är bland det främsta i den europeiska forskningen om bostadsförnyelse.

• *Allmänna kommentarer*

De svenska arkitekturskolorna ställer upp ett efterföljansvärt exempel för andra industriländer, både när det gäller långsiktigheten i ansträngningarna att utveckla forskningen och valet av ämnen i gränslandet mellan sociala frågor och planeringsfrågor. Det är alltid svårt att etablera en ny disciplin i en akademisk omgivning, och pionjärerna utsätter sig för en myckenhet förtjänt kritik som kan vara konstruktiv, men också nedbrytande om den tenderar att isolera forskarna i fråga. Ömsesidigt utbyte och öppen debatt rekommenderas, och vi betraktar denna evaluering som ett led häri.

Arkitekturforskningen bryter nya vägar. Den kan inte ge svar på alla frågor den ställer arkitektpraktiken inför, men den ger exempel som visar att arkitektpraktik och socialt ansvar hör samman.

Otvivelaktigt utgör de specifikt svenska förhållandena en stor potential för svenska bostadsforskare. Vissa försök till internationellt samarbete har gjorts och visat sig värdefulla, inte minst för teoriutbytet. Sådana försök bör uppmuntras.

Gemensamt för den studerade forskningen är utgångspunkten från en social problemsituation. Bredden förefaller ha getts större vikt än en djupare analys. God kontinuitet har ofta uppnåtts, och måste bibehållas om forskningen smidigt skall kunna integreras i arkitekters praktik och utbildning. Kreativiteten har genomgående varit stor. Vi vill uppmuntra till en ökad teoribildning, som kan bygga på uppnådd empirisk kunskap. Resultaten har spritts på ett förtjänstfullt sätt genom populära böcker, föredrag och studiecirkelar förutom vanliga forskningsrapporter, och denna informationsverksamhet kan gärna intensifieras ytterligare.

Vi ägnar en särskild beskrivning åt fem viktiga områden: bostads- och

stadsförnyelse, medbestämmande, människans relation till sin byggda omgivning, könsroller, samt äldres boende. Det är önskvärt att den internationellt betydelsefulla forskningen inom dessa områden fortsätter.

Arkitekturskolorna utgör en av de få plattformarna för ekonomiskt och politiskt oberoende boendeforskning. Universitetsforskningen har på så sätt ett speciellt ansvar. Den måste ta tillvara intresset för brukargrupper som riskerar att bli bortglömda vid fördelningen av samhällets resurser. Den har också större möjligheter att ta hänsyn till de totala sammanhangen (både ur social och vetenskaplig synpunkt) än forskning med andra huvudmän. Det är viktigt att arkitekturskolornas forskning som hittills kan ske i kontakt med socialt arbete och tillsammans med andra discipliner och yrkesgrupper.

• *Rekommendationer*

Den svenska bostadsforskningen har visat stor känslighet för många viktiga sociala frågor långt innan dessa fick allmän uppmärksamhet. Ofta har man lyckats väl med att behandla skilda frågor med en för varje tillfälle lämplig avvägning mellan bredd och djup. Den anmärkningsvärda kontinuitet som utmärker många forskningsprogram beror dels på BFRs ansträngningar att föra en långsiktig anslagspolitik, dels på forskarnas självkritiska attityd och ihärdighet i en arbetssituation med osäker framtid. Våra rekommendationer vill stärka en kontinuitet som vi uppfattar som hotad och skall inte uppfattas som förslag till radikala förändringar.

BFR bör fortsätta att uppmuntra *vetenskapligt utbyte*. Det gäller på det lokala och nationella planet men särskilt internationellt: seminarier med forskare från andra länder, deltagande i internationella konferenser, gästforskarutbyte. Svenska forskare bör särskilt uppmuntras till längre besök vid utländska universitet.

Genom *samarbete i komparativa studier* kan den svenska forskningen integreras bättre i det internationella vetenskapssamhället. Sådana studier bör stödjas av BFR.

BFR bör fortsätta att arbeta för ökad *långsiktighet i forskningen* utan den osäkerhet som följer av treårsanslag. En forskare bör kunna bygga upp långsiktig kunskap i flera mindre projekt under en sammanlagd lång tidsrymd. Man kan öka sådana möjligheter genom att stödja longitudinella studier av olika interventionsstrategier. Detta är särskilt viktigt inom områden med kumulativ kunskapstillväxt.

Eftersom arkitekturforskningen är ett ungt område saknas ett gemensamt vetenskapligt språk. BFR bör fästa särskild uppmärksamhet vid internationellt utbyte där *terminologin* kan utvecklas.

Seminarier o dyl bör användas för att främja *kontakt med praktiker och spridning av forskningsresultat*. Denna verksamhet bör läggas in i projektplanerna, och särskild uppmärksamhet ägnas lämpliga avnämargrupper och media.

Ett bredare *historiskt och kulturellt perspektiv* bör uppmuntras och även stimuleras genom internationella komparativa studier.

BFR bör vidga avnämarskretsen genom *översättning* av publikationer. Detta är en förutsättning för ett ökat internationellt utbyte där den svenska forskningen får en vidgad och fördjupad roll i det internationella forskarsamhället.

Distribution av BVN-skrifter

BFRs vetenskapliga nämnd håller på att bygga upp ett adressregister för fortlöpande distribution av sina skrifter. Utskick sker till informations- och dokumentationscentraler, bibliotek (vetenskapliga och med anknytning till byggsektor) samt till organisationer, institutioner och personer som anmält sitt intresse.

BVN Skriftserie

BVN 1984:1	Långsiktig kunskapsuppbyggnad och forskarutbildning i BFR-finansierad forskning (BVN studie)
BVN 1984:2	Vetenskap och teknik i BFR-forskning (AM Wilhelmsen)
BVN 1985:1	Kommunal ekonomi (BVN utvärdering)
BVN 1985.1b	Research Projects on Municipal Economy (engelsk version av BVN 1985:1)
BVN 1985:2	Research Projects on Durability of Building Materials and Components (BVN utvärdering)
BVN 1985:3	Research Projects on Housing Policy, Housing Market, Housing Management and Planning (BVN utvärdering)
BVN 1985:4	Research Projects on Underground Heat Storage (BVN utvärdering)
BVN 1985:5	Research Projects on Urban Water and Sewerage Engineering (BVN utvärdering)
BVN 1986:1	Utvärdering av sektorsforskning. En konferens anordnad av BVN, Efn och UHÄ
BVN 1987:1	Kontakt och kvalitet i byggforskning. Om inomvetenskapligt informationsutbyte (BVN studie)
BVN 1987:2	Information Exchange as a Means for Improving the Quality of Building Research (BVN seminarium)
BVN 1987:3	The Building Research Process and its Information Problems (Ingvar Karlén)

- BVN 1987:4 Hur mår högskolan av sektorsforskning? (BVN tillsammans med Efn och UHÄ)
- BVN 1987:5 Praktisk vetenskapsteori (Bertil Mårtensson och Tore Nilstun - första upplagan slut. Nytryck: Studentlitteratur. Säljs i bokhandeln, ca-pris 117:-)
- BVN 1987:6 Sektorsforskning i högskolemiljö (BVN tillsammans med Efn och UHÄ)
- BVN 1988:1 Expertbedömningar (Tore Nilstun)
- BVN 1988:2 Forskning vid arkitekturskolorna (Gunnar Kärrholm och AM Wilhelmsen)
- BVN 1988:3 Utvärdering av konsultforskning (BVN utvärdering)
- BVN 1988:4 Utvärdering av BFR:s energisparforskning (BVN utvärdering)
- BVN 1988:5 Properties of Housing - Conditions of Living (BVN utvärdering, hösten 1988)